

Saját erkölcsi mércédnek felelj meg – Arany Zsuzsanna a kortárs Kosztolányi Dezsőről

2018. augusztus 21. 21:04 - szerző: Sándor Zsuzsanna

<https://168ora.hu/kultura/sajat-erkolcsi-mercednek-felelj-meg-arany-zsuzsanna-a-kortars-kosztolanyi-dezszorol-154776>

Az író, költő, publicista a 20. századi magyar irodalom egyik legnagyobb alakja volt, regényei, versei kötelező olvasmányok. Ezért is megdöbbentő, hogy mennyire nem ismerjük őt. Irodalmi alapkutatásokat sem végeztek vele kapcsolatban. Nemrég jelent meg azonban Arany Zsuzsanna irodalomtörténész Kosztolányi Dezső élete című, hiánypótló műve. Vastag könyv, de letehetetlenül olvasmányos. Segít abban, hogy megértsük a jelenlegi hazai kultúrharok eredőjét, s nem hagy kétséget afelől: Kosztolányi egyik legizgalmasabb kortársunk.

– Monumentális könyvet írt Kosztolányiról, tizenhárom évig dolgozott rajta, csak a kutatómunka nyolc évig tartott. Miért ilyen sokáig?

– Az egész úgy indult, hogy 2004 januárjában Szegedy-Maszák Mihály, az ELTE Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője felkért, vegyek részt az akkor induló Kosztolányi-kutatásokban. Az író műveinek teljes kritikai kiadása volt a cél, engem a forrásgyűjtéssel bíztak meg, de Kosztolányi halálos ágyán írt feljegyzéseit is sajtó alá rendeztem. Írásai többségét négy-öt szövegváltozatban különböző lapoknak küldte el, regényei is először részletekben jelentek meg a sajtóban. Főleg a Nyugatban, de például az Aranysárkány a Pesti Hírlapban. A munkalehetőségnek nagyon örültem: akkor már befejeztem az ELTE magyar irodalom és esztétika szakát, ledoktoráltam. Lelkes voltam, bizonyítani is akartam. **Ám megdöbbentett, hogy az íróval kapcsolatos alapkutatások is hiányoztak.** Azt sem lehetett tudni, hogy a műveit hol, mikor, milyen orgánumok közölték, egyáltalán, hány kötete jelent meg haláláig. Az életrajzában is sok tisztázatlan epizódot találtam. Kosztolányiról és a Nyugat többi nagy szerzőjéről – például Juhász Gyuláról, Csáthról, Karinthyról, Krúdyról – máig nem jelent meg az életüket részleteiben feltáró, összefoglaló nagymonográfia, amely a történelmi, kultúrpolitikai háttérrel is bemutatja.

– Pedig büszkén hirdetjük, hogy az írók országa vagyunk. Mi akkor a mulasztás oka?

– Ezek a szerzők átélték az első világháborút, a Tanácsköztársaságot, Trianont. Ezeknek a történelmi eseményeknek a megítélése ma is politikai viharokat kavart, megosztja a társadalmat. A Nyugat szerzői közül sokan újságírók is voltak, nyakig

benne a politikában. Ezt a korszakot évtizedeken át alig lehetett kutatni, a kommunizmus alatt sok anyagot zároltak, cenzúráztak. Én is találtam olyan dokumentumokat, amelyekre rá volt pecsételve: „zárolt anyag”. Az íróinkról készült monográfiákat ugyancsak átszötte az ideológia. Ezért is vált általánossá az irodalomtudományban, hogy az életrajz amolyan marxista műfaj. A rendszerváltás után, részben ellenpontozásként, uralomra jutott az a – korábban is már jelenlévő – nézet, amely szerint csak a mű a fontos, a szerző és a történelmi háttér nem számít. Engem viszont éppen ez izgatott leginkább Kosztolányi esetében. Alapelv volt számomra az objektivitás, mindent több forrásból ellenőriztem. A korabeli sajtó jelentős részét tanulmányoztam, mivel Kosztolányi legalább 400 lapban publikált.

– Könyvében, sajtótörténeti kutatásokra hivatkozva írja is: Budapesten 1905-ben 44 napilap jelent meg, vidéken 106. Összehasonlításként: jelenleg összesen nyolc országos napilap működik nálunk.

– Tegyük hozzá, a századfordulós napilapokban rendszeresen közöltek szépirodalmat, és komoly kulturális mellékletük volt. De például színházi hetilapból is sok jelent meg, és ezek mind-mind a piacról éltek, az olvasóikból, nem az NKA-hoz hasonló állami támogatásuktól függtek. Sorra alapítottak kiadókat, amelyek szinte a semmiből jöttek létre és váltak cégbirodalomná. A főváros tele volt self made manekkel: köztük vidékről, alulról jövő fiatalemberekkel, akik a sajtóban akartak karriert csinálni. Kipróbálhatták magukat újságíróként, és a tehetségek előtt megnyíltak a kapuk. Tipikus példa Miklós Andoré, aki újságkihordó fiúként kezdte, majd Az Est-lapok konzernjének igazgatója lett.

– Kosztolányi íróvá válása is összefüggött Budapest világvárossá fejlődésével és a polgárosodással. A főváros szellemi központjai a kávéházak lettek, amelyek nyilvánossá és demokratikussá tették a kulturális életet. A nagy írók, irodalmi társaságok törzsasztalaihoz bárki odaülhetett.

– A kávéházak afféle modern kulturális agorák voltak. Nemcsak a hazai, de a külföldi lapokat is járatták, és a vendégek eredeti nyelven olvasták ezeket, köztük a kulturális híradásokat, a kiállításokról, könyvekről szóló kritikákat is. Most, az „internet korában” hol vagyunk ettől a nyitottságtól és műveltségtől? Annak idején minden jelentős írónak és körének megvolt a maga törzshelye, például Ady Endre és a szociáldemokraták a Három Hollóba jártak. Időnként megjelent köztük Kosztolányi és unokatestvére, Csáth Géza is. A Nyugat írói egy ideig a New York kávéházban, illetve a Centrálban gyülekeztek. Az eltérő világnézetű irodalmi táborok között jóval

nagyobb volt az átjárás, a párbeszéd, mint ma.

– Ön említette azt is: ha a jelen kultúrharcait meg akarjuk érteni, érdemes megnézni, mi történt száz éve.

– Akadtak akkor is olyan időszakok, például a Tanácsköztársaság után, amikor elmélyült a szakadék a különböző ideológiai táborok között, de aztán újra konszolidálódott a viszonyuk. Az írók, újságírók sem tekintették egymást ádáz ellenségnek: a szellemi értékek ereje összekötötte őket. Egymás tehetségét is sokkal inkább tisztelték. Kosztolányi például egyszerre írt a katolikus Életbe és a szabadkőművesek Világ napilapjába, s publikált az Egyenlőség zsidó hetilapban is. Pályáját a liberális Budapesti Naplónál kezdte, később a radikális nemzeti Új Nemzedék szerkesztőségének is tagja lett. Sokan köpönyegforgatással vádolták, holott független értelmiségi volt, aki nem kötötte magát egyik politikai oldalhoz sem. Ha egy-egy társasággal, szerkesztőséggel szellemi közösséget talált, csatlakozott hozzájuk. S amikor úgy látta, a szép ideálok hatalmi harcokká züllebenek, továbblépett. Egyszerre tartotta magát magyarnak és európainak. Erős szociális érzékenység jellemezte, gyakran írt a munkások, cselédek nyomorúságos helyzetéről, élesen bírálva Tisza István politikáját. Ugyanakkor a kommunistákat kezdettől fogva elítélte. Egyik cikkében azt is megjegyezte: a cselédet és a cárnőt egyaránt tiszteli, mert mindketten emberek, hiába tartoznak más-más társadalmi réteghez.

– Kosztolányi újságíró kollégája volt a liberális Budapesti Naplónál Kun Béla. Később, az 1919-es proletárforradalom kirobbanása után az író felkereste régi munkatársát, aki akkorra már a kommün kommunista vezére lett. Kun közölte vele: az új rendszernek nincs szüksége olyan írókra, mint Kosztolányi, s ha nem szolgálja lojálisan a diktatúrát, ki is végezhetik.

– A vörös terror idején betiltották a lapokat, csak a vörös újságok jelenhettek meg. Az újságírók tömegével kerültek az utcára, köztük Kosztolányi is. A proletárdiktatúra vezetői közül akadt, aki az újságírókat mezei munkára akarta küldeni. Marx-fordító bizottság is alakult, sokan ott kényszerültek elhelyezkedni. A hatalom akarta eldönteni, ki számít írónak és ki mennyire tehetséges. **Lukács György népbiztos vezényletével létrehozták az úgynevezett írói katasztert**, s osztályozták a szerzőket. Számított a megjelent művek száma is, de alapvető elvárás volt a fennálló rezsimhez való lojalitás.

– A kommün bukása után felerősödött az antiszemitizmus, ami Trianon után még inkább fokozódott. Kosztolányi az Új Nemzedék című radikális nemzeti lapban a

Pardon rovatot vezette, amelyben névtelen szerzők is írtak antiszemita cikkeket. Hogy fért ez össze benne a polgári értékekkel?

– A zsidósággal való viszonya ellentmondásos volt. Felesége, Harmos Ilona is zsidó volt, egyik legjobb barátja, Karinthy Frigyes is. **Amikor az első világháborúban a galíciai zsidók Magyarországra menekültek, Kosztolányi az Egyenlőség című lapban testvérként köszöntötte őket. Később viszont a látványos meggazdagodásuk társadalmi feszültségeket teremtett.** A kommün népbiztosai között is több zsidó volt, maga Kun Béla is, aki nyíltan megtagadta származását, és kommunistának vallotta magát. A vörös terrorért, majd Trianonért sokan a zsidókat tették felelőssé – dacára annak, hogy a kommün alatt is volt zsidóüldözés –, és úgy gondolták: túl nagy politikai, gazdasági, kulturális hatalomra tettek szert ezek az emberek. **A Pardon rovatban megjelent pár, a numerus clausust gúnyoló írás is. Az egyik szerzője azon élcelődik, hogy a zsidók már rég megvalósították elszigetelődésüket – a Rózsadombon körülkerített villáikban.**

– Ezt Kosztolányi írta?

– Nem zárható ki a szerzősége. Nem menti őt, de az antiszemitizmus akkoriban sok íróra hatott. Szabó Dezső megalapította a Magyar Írók Nemzeti Szövetségét, amelynek csak keresztény írók lehettek tagjai. Több százan beléptek, Kosztolányi vezető szerepbe került. Szabó Lőrinc titkár lett Babits Mihály ajánlására, aki szintén jelentkezett, de hamar visszalépett. Kosztolányi később eltávolodott az egyre gyűlölködőbb hangú Új Nemzedéktől, nem tudott már velük azonosulni.

– Utólag képes volt szembenézni saját ideológiai, emberi tévedéseivel?

– Több barátja visszaemlékezése is ezt igazolja. Halála után Füst Milán írt arról, hogy Kosztolányi többször felment hozzá, és sírt, úgy érezte, az Új Nemzedéknél csapdába került, de a támadások és egzisztenciális nehézségei miatt nem talál kiutat. Végül két év után eljött a laptól, s az irodalmi élet visszafogadta őt. Egyébként radikális időszaka alatt is ugyanúgy írt a Nyugatnak is, idővel vezető személyiséggé vált ott, rövid ideig a Magyar PEN Club elnöki tisztét is ellátta. **„Pardonos” korszakát azonban sokan később sem bocsátották meg neki.**

– Az író még átélte a náci eszmék terjedését is.

– 1934-ben, már rákos betegen, stockholmi sugárkezeléséről hazafelé jövet, épp a Röhm-puccs idején utazott át Németországon. Láta a horogkeresztes zászlókat, a

Hitlert éltető plakátokat, érzékelte a militarista légkört, s borzadva írt arról, hogy Berlinben a legszörnyűbb történelem vette kezdetét.

– A bélyeg azonban rajta maradt Kosztolányin. A második világháború után művei egy ideig tiltólistára kerültek.

– Irredentának, nacionalistának könyvelték el, és ebben szerepet játszott Lukács György is. Ő már a Tanácsköztársaság alatt, egy általa íratott vezércikkben nacionalista uszítónak minősítette Kosztolányit, **a második világháború után pedig az író gyalázó előadást tartott a Fészek klubban**. Ez többeket felháborított, de olyan politikai idők jártak, hogy nem mertek megszólalni.

– Ön annyi időt töltött Kosztolányival, hogy szerintem többet tud róla, mint amennyit ő tudott önmagáról. Ha találkozhatna vele, mit kérdezne tőle?

– Bizonyára az élet és az irodalom nagy kérdéseiről faggatnám, s azt hiszem, azt felelné: a legfontosabb, hogy legyél hű önmagadhoz, saját belső erkölcsi mércédnek felelj meg, de a tévedéseidet is ismerd fel.

– Ha valaki akkora irodalomtörténeti munkát végez el, mint ön, azt gondolnám, elhalmozzák jobbnál jobb kutatói ajánlatokkal, egyetemi katedrát kínálnak fel neki.

– **Előfordult, hogy ahol érdeklődtem, azt mondták, kutatómunka helyett napi nyolc órában lehetne cikkeket szkennelnem. Én azonban új kutatást tervezek, Karinthy életrajzát fogom megírni. Ehhez MTA-ösztöndíjra is pályáztam, de elutasítottak. Folytatom tovább, mert nekem ez a hivatásom, s úgy gondolom: múltunk megismerésén keresztül érthetjük meg a jelenünket is.**

OSIRIS

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete